

CERKEV MARIJINEGA OBISKANJA V GORNJI KOŠANI

Oris stavbne zgodovine in opis njene opreme

Za shod 6. julija 2008

Cerkev Marijinega obiskanja v Gornji Košani

Oris stavbne zgodovine in opis njene opreme

Cerkev Marijinega obiskanja v Gornji Košani, po starem tudi Mati božja na jezeru,¹ je podružnica župnijske cerkve sv. Štefana papeža in mučenca v Dolnji Košani. Pravilno postavljena v smeri vzhod – zahod stoji v dolnjem koncu vasi na zravnani vzpetinici, podprti s kamnito škarko. V njen obzidani prostor vodita dva portona. Skozi porton na vzhodni strani, kjer rasejo pod obzidjem tri visoke lipe, se pride po strmih kamnitih stopnicah, zahodni porton pa je v isti ravnini s cesto, ki se položno vzpenja v reber na južni strani obzidja.

Pod enovito cerkveno streho, pokrito z rdečimi opečnimi bobrovci ali kavljjarji,² si sledita tristransko zaključen prezbiterij in enako široka ladja. Z njenega pročelja, h kateremu je prislonjena stebrna vhodna lopa ali klonica z enako kritino, se pne pod nebo dvonadstropna zvončnica ali lajblc. Prezbiterij je še gotski, sicer pa je k današnji podobi cerkve največ prispevalo 17. stoletje. Takrat je tudi dobila za naše kraje edinstveno stebrno lopo, ki s svojim mediteranskim stilom in eleganco dela cerkev še posebno mikavno in očarljivo.

Zaradi teh in drugih odlik je bila leta 1984 cerkev v Gornji Košani razglašena za umetnostni in kulturni spomenik in je bila vpisana v register nepremične kulturne dediščine pod evidenčno številko dediščine (EŠD) 3786.

Prvotna gotska cerkev

O tem, kdaj je bila sezidana prva cerkev v Gornji Košani, pisni viri ne govorijo. V njih se cerkev prvič omenja šele ob popisu premoženja, dohodkov in izdatkov župnij, podružnic in bratovščin goriškega arhidiakonata leta 1684. Pisec kronike župnije Košana navaja samo trditev arhivarja ljubljanske škofije Franceta Pokorna, da je cerkev stala že pred letom 1526, ne pove pa, od kod mu ta podatek. Starejše letnice v zvezi z njo košanski kronist ni poznal.

In vendar obstaja! Bila je tudi že zapisana, resda ne docela pravilno, v popisu zvonov v letih 1916–1917. To je letnica 1487, ki jo lahko preberemo na edinem še ohranjenem zvonu v desni lini zvončnice. Na podlagi tega podatka lahko sklenemo, da je cerkev v Gornji Košani stala vsaj že leta 1487. Morda je bila v tistem času, ki ga stilno označujemo kot pozno gotiko, na novo zgrajena na temeljih starejše cerkvice. Najbolj značilna gotska stavbna člena na njeni zunanjsčini sta okrnjeni in predelani okni z močno posnetimi ostenji v južni in jugovzhodni steni prezbiterija. Med neko prezidavo, verjetno v poznem baroku, so jima odstranili ločna gornja dela, ki sta zdaj samo nakazana z zidanimi lokoma podobne oblike. Od gotске zidave prezbiterija so ostale stene do višine, ki jo označujejo vogelniki, fino klesani s *krempo* ali krempačem, zobatim kamnoseškim kladivom; kjer se nehajo, se začneja kasnejša zidava. Gotskega rebrastega oboka, kakršnega še vidimo v prezbiteriju cerkve sv. Jerneja na bližnjem Kalu, tukaj ni več.

¹ Po legendi, ki je v Košanski dolini splošno znana, je bilo v starih časih tukaj jezero in pripovedujejo, da je bilo v stenah pod Šilentaborom še videti železne obroče, *rinke*, h katerim so nekdaj privezovali čolne.

² Pred zadnjim popravilom je bila streha krita s korci, po domače *koriti*.

Prezbiterij z gotskima oknoma in južna stena ladje

Desno okno ladje iz leta 1637

Gotski stavbi verjetno pripada tudi del stranskih sten ladje, domnevno vsaj do desnega pravokotnega okna v južni fasadi. To veliko okno, ki ima na prekladi vklesano letnico 1637 in ga krasi sims s palmetnimi ornamenti, je prvi opazni gradbeni poseg v stavbno lupino stare cerkve, s katerim je notranjščina dobila nekaj več zunanje svetlobe. Narejen je bil v času župnika Luke Anžiča, ki je služboval v Košani od leta 1627 do 1638.³

Prenova cerkve v 17. stoletju – delo župnikov Janeza in Lazarja Rampela

S katoliško versko prenovo v 17. stoletju, ki je sledila tridentinskemu koncilu, je doživela razcvet tudi cerkvena arhitektura na Primorskem. V košanski župniji je bil zanj najbolj zaslužen Janez Rampel, ki je tam župnikoval dobrega četrta stoletja, od leta 1639 do 1665, svoj delež pa je prispeval tudi njegov sorodnik in naslednik Lazar Rampel baron Kaiserfeld⁴ v letih 1665 do 1693. Janez Rampel, po rodu plemič iz Pazina, cesarski župnik v Košani in kanonik novomeškega kapitlja, je dal med svojim službovanjem v Košani povečati in polepšati skoraj vse cerkve v prostrani župniji, ki je tedaj segala od Čepna in Volč na zahodu do Šilentabora in Parij na vzhodu ter Ostrožnega Brda in Suhorja na jugu. Med vsemi sedemnajstimi cerkvami takratne župnije pa mu je očitno bila najljubša Marijina cerkev v Gornji Košani, saj jo je dal povečati, polepšati in opremiti deloma tudi na svoje stroške.

³ To okno pripisujemo domnevni kamnoseški delavnici v Dolnji Košani, ki jo je nasledil mojster Janez Sever, o katerem bomo povedali nekaj več v nadaljevanju tega prispevka. Omenimo še, da so v oknu zelo lepi *križi* iz masivnega vitega železa z okrasnim obročem na sredi. Pri drugih oknih so železne rešetke bolj enostavne.

⁴ *Kaiserfeld* je nemško ime za kraj Kaščerga v hrvaški Istri.

O tem pričajo latinski napisi na njej in v njej, njegov grb na portalu pa tudi posest, ki jo je volil tej cerkvi za mašno ustanovo.⁵

Kakor kažejo napisi in letnice na portalu, oknih ter na opremi cerkve, se je Janez Rampel najprej loteval manjših izboljšav in olepšav, kasneje pa se je odločil za večje gradbene posege, kot so podaljšanje cerkvene ladje, postavitev nove zvončnice in nazadnje stebrne lope.

Pročelje z imenitnim portalom iz leta 1640 in s stranskima oknoma, ki sta datirani z letnico 1654. Desno od portala je stari kropilnik z vklesano letnico 1646.

Prvo in z umetnostnozgodovinskega vidika najpomembnejše delo je imenitni kamniti portal v pročelju, ki ga je treba nekoliko podrobneje opisati. Ima profilirane podboje z nizkima profiliranima bazama in kapiteloma, zgoraj pa napisni friz in odprto trikotno čelo. Bazi sta na prednjih licih okrašeni z rozetama, na notranjih licih pa z romboma. Na pokončnikih sta spodaj sklesani reliefni trebušasti vazi s po tremi rožami, podobnimi cinijam, na kapitelih pa krilati angelski glavici. Lica obeh pokončnikov in preklade so razgibana z valovitim profilom, v katerem teče po sredi okrasni niz, tako imenovani bisernik, v katerem se izmenjujejo paličice in po tri kroglice ali biseri. Posebnost in finesa valovitega profila na tem portalu sta podolžna drobna klinasta utora in diagonalna klinasta utora na krajih preklade, ki razmejujeta vodoravno klesanje preklade od pokončnega oklesa pokončnikov.

Odprto trikotno čelo v gornjem delu obroblyajo simsi, obogateni s konzolnim nizom in palmetami. V tem okrasnem okvirju je trapezasta plošča, ki je na gornjem robu dvakrat

⁵ V urbarju cerkve v Gornji Košani, ki se začenja z letom 1803, piše, da cerkev poseduje desetino ene zemlje v vasi Kal za tri ustanovne maše z nokturnom, se pravi nočnim delom brevirja, in ene maše brez nokturna za pomoč duši pokojnega gospoda župnika Janeza Rampela.

vbočena. Na sredi te plošče je sklesan reliefni grb Janeza Rampela, s strani ga obdajata Jezusov in Marijin monogram: IHS in MRA, na vrhu pa je žara s plamenom.

Na napisnem frizu portala je vklesan uokvirjen trivrstični latinski napis o naročniku in dobrotniku tega dela, ki se v zvestem prepisu glasi:

IOANNES · RAMPOLIVS · NOB. ^S PISINENSIS · CAN. ^{VS} RVDOLFS. ^{BS}
NEC · NON · CAESAREVS · PAROCHVS · COSS. ^{AE} AD · GLO. ^M DEI ·
ET · HONOR. ^M DEI PARAE · V · M · HOC · OPVS · PRO. ^S EXP. ^S EREX. ^T J·6·4·0·

Besedilo z razrešenimi okrajšavami beremo takole: IOANNES RAMPOLIVS, NOB(ILI)S PISINENSIS, CAN(ONIC)VS RVDOLFSB(ERTHENSIS)S / NEC NON CAESAREVS PAROCHVS COSS(AN)AE, AD GLO(RIA)M DEI / ET HONOR(E)M DEIPARAE V(IRGINIS) M(ARIAE) HOC OPVS PRO(PRII)S EXP(ENSI)S EREX(I)T 1640,⁶ v slovenskem prevodu pa: *Janez Rampel, plemič iz Pazina, novomeški kanonik in tudi cesarski župnik v Košani, je na svoje stroške v božjo slavo in na čast božje porodnice Device Marije postavil to delo (leta) 1640.*⁷ Pike med besedami napisa, ki so bile v tistem času v takih besedilih običajne, so metuljaste oblike.

Gornji del portala: nad preklado, oprto na kapitela z angelskima glavicama, je napisni friz, nad njim pa odprto trikotno čelo. Prav na vrhu je kratični podpis mojstra Janeza Severja.

Z vidika stavbne zgodovine in njenih ustvarjalcev pa je še bolj zanimiv skromen droben napis na najvišjem mestu portala, ki bi ga tam skoraj lahko spregledali. To so kratice I : S : F : na že omenjeni žari s plamenom. Ko jih razvozlamo in razberemo, presenečeno ugotovimo, da je to pravzaprav mojstrov podpis: I(OANNES) S(EVER) F(ECIT), ali: *Janez Sever je naredil*. Ker so arhivski viri za tisti čas maloštevilni in pomanjkljivi, podpisi mojstrov na kamnoseških izdelkih pa zelo redki, je to res zelo pomemben podatek. Po značilnostih stila in obrtne obdelave kamna, zlasti po omenjenih metuljastih pikah v napisih in drobnih klinastih utorih na licih podbojev tega podpisanega portala, je bilo mogoče prepoznati celo vrsto drugih kamnoseških in zidarskih del Janeza Severja in tako osvetliti dovršen del zgodovine cerkvenih stavb na Primorskem.

⁶ Pojasnilo: v tistem času so pogosto pisali V namesto U, RAMPOLIVS torej beremo kot RAMPOLIUS.

⁷ Vse napise je razrešil in prevedel France Baraga, ki sem mu dolžan zahvalo, ker je prispeval tudi precej koristnih nasvetov za izboljšanje tega besedila.

Zidarski in kamnoseški mojster Janez Sever iz Dolnje Košane

V pisnih virih se ime Janeza Severja omenja v urbarju župnijske cerkve v Tomaju v zvezi s kropilnikom, ki ga je izklesal zanj leta 1659. V njem je tudi zapisano, da je bil doma iz Dolnje Košane. Dvakrat pa najdemo njegovo ime vklesano v kamen, in sicer na napisni plošči z zvonika cerkve sv. Petra v Temnici na Krasu, ki ga je Sever zgradil leta 1640, a je bil med prvo svetovno vojno porušen, in na napisni plošči na prezbiteriju cerkve sv. Jakoba v Narinu, ki ga je sezidal leta 1643. Na podlagi del z njegovim podpisom in tistih del, ki mu jih je mogoče pripisati po zgoraj omenjenih značilnostih, lahko zapišemo, da je njegova stavbarska delavnica od leta 1640 do približno 1680 opravila različna zidarska in kamnoseška dela na približno petdesetih objektih v Košanski in Vremski dolini, Brkinih, na Pivki, Krasu in v Čičariji. V vseh primerih gre za cerkvene stavbe ali objekte, ki so v tesni zvezi z verskim življenjem. Zanje so značilne prevladujoče poznogotske in renesančne stilne prvine. Po smrti Janeza Severja je njegovo delavnico verjetno nasledil sin Matija.

Povečanje cerkve leta 1654 in druga dela

Ker je cerkev postala pretesna, so jo leta 1654 podaljšali in ji naredili novo zvončnico. O tem priča letnica 1654, ki se ponavlja na oknih v cerkvenem pročelju, na enem izmed klesanih vogelnikov v njegovem jugozahodnem vogalu, na levem velikem pravokotnem oknu v južni fasadi ladje in v napisu na zvončnici. Takrat so podrli staro pročelje in cerkev podaljšali za približno toliko, kakor kaže novo okno v južni fasadi, v masivno novo pročelje pa so predstavili že opisani portal. Pročelje so oklepšali še z dvema majhnima ležečima oknom z gladkima napisnima frizoma in zaključenima s simsoma. Tudi pri teh oknih imajo lica okvirja valovit profil z drobnimi klinastimi utori, ki kažejo na mojstra Janeza Severja. Na pokončnikih so spodaj sklesane rozete, podobno kakor na bazah portala.

Levo ležeče okno v cerkvenem pročelju, ki ima okvir z valovitim profilom in klinastimi utori in friz z letnico, ter levo pokončno okno v južni fasadi ladje, obe iz leta 1654

Zvončnica iz klesanega kamna je preprosta konstrukcija, brez vsakršnega okrasja. Na podstavku iz štirih skladov klesancev se dvigata dve nadstropji: v prvem sta dve ločni lini, v drugem ena. Ti osnovni sestavni deli so razmejeni med sabo s preprostima kamnitima zidcema.

Širše prvo nadstropje pokrivata ob straneh pristreška, drugo nadstropje pa dvokapna strešica iz klesanih plošč. Med linama v spodnjem nadstropju je štirioglat slop s kapitelom, oblikovanim kot nekoliko širši kvader z zaobljenimi spodnjimi robovi. Enako sta zaobljena tudi konzolna kapitela na stranskih slopih spodnjega nadstropja. Na srednjem slopu je vklesan šestvrstični napis, ki govori o naročniku župniku Janezu Rampelu, značilne metu-ljaste pike v njem pa spet razodevajo Severjevo roko.

Napis se zvesto po črki glasi: SVB ME · / IOANE RA- / MPELIO · / PAROCHO / COS^{AE} H^oC OP. / V.^S E^{RE}.^M I6S4, z razrešenimi okrajšavami pa: SVB ME, IOAN(N)E RAMPelio, PAROCHO COSS(AN)AE, HOC OPVS ERE(CTV)M 1654. In še v prevodu: *V času, ko sem bil jaz, Janez Rampel, župnik v Košani, je bilo postavljeno to delo (leta) 1654.*

V naslednjem desetletju so se dela pri cerkvi nadaljevala. Leta 1660 je bil postavljen zahodni obzidni porton. Najbrž je bilo takrat tudi popravljeno obzidje ali je bilo celó na novo sezidano. Porton je oblikovan iz dveh slopov z bazama in kapiteloma, na katerih stojita obeliska ali *piramidi*. Slopa imata na vseh treh licih poglobljena, ločno zaključena polja. Prednji lici sta okrašeni z ležečima izbočenima reliefnima romboma med dvema pokončnima križcema, ki sta prav tako rombastega obrisa. Na rombih je razprto vklesana deljena letnica 1660. Na zadnjih licih slopov, ki gledata proti cerkvi, pa sta na pokončnih izbočenih rombih vrezana Jezusov in Marijin monogram: IHS in MRA.⁸ Porton se zapira z dvokrilnimi vrati iz kovanega železa, prvotno pa je bil brez njih. V obzidju cerkve in v stopnišču pri vzhodnem portonu namreč vidimo vgrajene posamezne kose nekdanjega kamnitega okvirja z utori za kovano rešetko, ki je ležala v tleh med bazama portona in preprečevala živini vstop v ograjeni cerkveni prostor.

Blizu zahodnega portona je v obcestnem zidu kamnita škrabica s trivrstičnim napisom v poglobljenem polju: DEI / MATRI / DATE, ali v prevodu: *Božji materi dajte*. Verjetno je iz tistega časa kot porton. Prvotno je najbrž rabila v cerkvi,⁹ na zdajšnje mesto pa je bila vzidana ob kakšnem

preurejanju cerkve, za spomin.

Vzhodni porton na vrhu stopnišča je bil postavljen šele leta 1701, kot kaže deljena letnica na kapitelih. Je dosti bolj preprost in skoraj brez okrasja, na mestu prvotnih obeliskov, ki sta okrušena in prislonjena za njim, pa ga zdaj krasita kamniti krogli.

⁸ S podčrtajem nadomeščam tilde, znak za okrajšavo, ki je sicer zmerom nad črkami.

⁹ Podobno oblikovano pušico z letnico 1673 lahko vidimo v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Stari Sušici. Vzidana je v steni prezbitorija levo od oltarja.

Nova lopa leta 1666

Po takratnih navodilih o gradnji in opreми cerkvenih stavb je morala cerkev imeti tudi pravokotno lopo. V Gornji Košani jo je dobila v letih 1665–1666. Tudi to je bila zasluga župnika Janeza Rampela. Ker pa tega svojega zadnjega dela sam ni utegnil dokončati, je to storil njegov naslednik Lazar Rampel.

Lopa s skoraj kvadratnim tlorisom je prizidana k zahodnemu pročelju cerkve. Njeno kamnito ogredje in trikapno streho¹⁰ nosi osem kamnitih toskanskih stebrov, stoječih na nizkih parapetnih zidih. Vsi klesani deli so iz sivega, pretežno enotnega apnenca ali *griškega kamna* iz bližnje okolice, najverjetneje z Osojnice.¹¹ Samo na severni strani zapira skoraj dve tretjini dolžine lope zid, ki jo varuje pred burjo. Tlak v njej je iz večjih in manjših pravokotnih plošč krajevnega sivozelenega flišnega peščenjaka ali *brdskih škrlj*. Prostor ima dostop z vseh treh strani in se odlikuje z izredno zračnostjo in preglednostjo. Navdih za lopo v tako očitnem mediteranskem stilu – in morda tudi načrt – je Janez Rampel dobil v rojstni Istri, kjer so take odprte stebrne lope pri cerkvah pogostne, z zidom na severni strani pa ga je smotrno prilagodil ostrejšemu podnebjju v Košanski dolini.

Pri lopi pa še posebno umetelno oblikovano njeno kamnito ogredje, ki je različica tripasovnega konzolnega strešnega zidca, sicer pogostnega pri primorskih cerkvah v tistem času. Sestavljajo ga spodnja greda, po sredi okrašena z bisernikom in zaključena s simsom, niz profiliranih konzol z vmesnimi žlebasto izdolbenimi polnili in profiliran venec.

Po celi dolžini grede na zahodni, reprezentativni strani teče latinski napis, vklesan na gladkem pasu med bisernikom in simsom. Njegov zvest prepis je takle: HOC OPVS SVB PERILL¹ ET ADM RDO DNO IOANERAMPEL¹⁰ INCAEPTV SVMPTIB⁹ ECCLESIAE SVB ME LAZARO RAMPOLIO PAROCHO COSSANAE PERFECTVM EST ANNO DOMINI J666 IHS MRA. Z razrešenimi okrajšavami se glasi: HOC OPVS, SVB PERILL(VSTR)I ET ADM(ODVM) R(EVEREN)DO D(OMI)NO IOAN(N)E RAMPOLIO INCAEPTV(M), SVMPTIB(VS) ECCLESIAE SVB ME LAZARO RAMPOLIO, PAROCHO COSSANAE, PERFECTVM EST ANNO DOMINI 1666. IE(SV)S. M(A)R(I)A. In slovensko: *To delo, ki ga je začel presvetli in nadvse častiti gospod Janez Rampel, sem na cerkvene stroške dokončal jaz, Lazar Rampel, župnik v Košani, leta Gospodovega 1666. Jezus. Marija.*

¹⁰ Do obnove leta 1999 je imela lopa visoko strmo dvokapno streho, prav tako krito z bobrovcem. Na zahodni strani je bil ometan zatrep, *svisli*, ki je bil zgoraj prisekan s strešnim čopom, *čubo*. Ko so staro streho podrli, so opazili sledi nekdanje nižje strehe. Ustni podatek Pavla Sirnika, Gornja Košana.

¹¹ Vsi kamnoseški izdelki in klesani kamni, *škvađranci*, iz katerih je zgrajena cerkev – razen tlaka v lopi –, so iz takega kamna.

Kdo je bil v tem primeru "izvajalec dela", ni mogoče z gotovostjo reči, najbolj verjetno pa je tudi to lopo naredila bližnja Severjeva delavnica v Dolnji Košani.

Notranjščina cerkve in cerkvena oprema

Iz časa župnikov Rampelov se je ohranila tudi lesena in kamnita oprema cerkve. Izjemna redkost je rezljana rjavo pobarvana omara iz leta 1649, ki stoji na levi strani v prezbiteriju. Na prekladi ima naslikan napis: I6 . I . R . IHS . M . R . A . 49, ki se bere takole: 1649. I(OANNES) R(AMPELIVS). IE(SV)S. M(A)R(IA), v prevodu pa: 1649. *Janez Rampel. Jezus. Marija*. Na notranji strani hrbtnih desk je dvakrat vžgan Rampelov žig: I—R / PC, ali: I(OANNES) R(AMPELIVS), P(AROCHVS) C(OSSANAE), kar pomeni: *Janez Rampel, župnik v Košani*. Še en dokaz, kako je bila temu župniku pri srcu košanska cerkev.

Rezljana Rampelova omara in njegov žig na hrbtni deski v njej. Desno kropilnik s svetimi imeni

Zunaj je desno ob cerkvenem portalu vzidan majhen konzolni kropilnik z letnico 1646, takoj za vrati pa stoji na desni ob steni kropilnik iz leta 1678. Verjetno je bil mali kropilnik prvotno v cerkvi, ko ga je nadomestil nov večji, pa so mu našli sedanje mesto. Stoječi kropilnik ima čašo z luskastim okrasjem, ki jo nosi preprost zaobljen stebrič. Na njegovi prednji strani si sledijo od zgoraj navzdol vklesani, črno pobarvani napisi: MRA / IHS / INRI / I6 78, izpisano: M(A)R(IA). IE(SV)S. I(ESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM). 1678. Okrajšave pomenijo: *Marija. Jezus. Jezus Nazarečan, kralj Judov. 1678*. Prvi kropilnik je bil narejen v času župnika Janeza Rampela, ta, ki ima na majhnem prostoru celo lestvico svetih imen, pa pod njegovim naslednikom Lazarjem Rampelom.

Ko smo že v cerkvi, si oglejmo dalje njeno notranjščino. Ladjo delijo žlebljeni toskanski pilastri v tri pole. Ti pilastri podpirajo profilirano ogredje, na katerem sloni tako imenovani zrcalni obok. Prezbiterij se odpira v ladjo z zidanim pilastrskim slavolokom, ki ima volutni sklepni "kamen". Zidani obok prezbiterija sloni na volutnih konzolah in segmentih ogredja, njegove sosvodnice ali kape pa se stikajo med sabo na brazdo. Pilastri, ogredje, slavolok in konzole, ki so hkrati nosilni in okrasni arhitekturni členi in sestavine, so izvedeni v ometu, ne več v kamnu. Po stilnih značilnostih jih umetnostni zgodovinarji datirajo v drugo polovico 18. stoletja, se pravi v čas poznega baroka. Zrcalni obok v ladji, ki ima leseno ogrodje, pa je bil, sodeč po izdatku za nakup lesa za strop (*Pro ligno empto ad superius tabulatum*), ki je bil vpisan v urbarju te cerkve leta 1806, verjetno narejen šele tedaj. Najbrž je nadomestil dotlej

običajen poslikan lesen strop. Pri tem so cerkev nekoliko zvišali, strmi naklon strehe pa so s tem ublažili.

Lepo okrašena cerkev za mašo ob shodu

Oltarji

V cerkvi so kar trije oltarji, vsi leseni. Glavni oltar *Marijinega obiskanja* v prezbiteriju je stebrnega tipa. Umetnostni zgodovinarji ga stilno uvrščajo v čas poznega baroka. Datirajo ga okrog leta 1800, pripisujejo pa ga tako imenovani notranjski rezbarski delavnici.¹² V njegovi glavni niši sta upodobljeni Marija in Elizabeta, tako imenovana skupina *Obiskanje*, v stranskih nišah pa stojita kipa sv. Katarine Aleksandrijske in sv. Barbare. Na vrhu oltarnega nastavka je v baldahinski atiki upodobljena Sveta Trojica z angeli.¹³

¹² Notranjski rezbarski delavnici pripisujejo več lesenih oltarjev iz konca 18. stoletja in začetka 19. stoletja v cerkvah v Postojni, Zalogu, Selcah, Radohovi vasi (1811), Hraščah (1824) in v Zagorju (1829). To delavnico povezujejo z imenom slikarja in podobarja Martina Mikšeta, podpisanega na oltarju v Radohovi vasi, ki se je rodil leta 1760 *Pri Bildhauerju* v Cerknici in umrl prav tam leta 1823. Oltar v Hraščah mu najbrž pripisujejo pomotoma, saj je na njem podpisan Jožef Čeč. – Še pripomba: *Bildhauer* je nemška beseda, ki pomeni kipar, podobar.

¹³ Mojstri so se večkrat podpisovali se na hrbtu oltarja. Na tem oltarju je kar dvakrat podpisan neki Pino Vidav z Opčin, ki je leta 1940 verjetno popravil ali poslikal oltar. Naslikana latinska napisa se glasita: *Pino V(ida)u / 30 8 1940 Opicinae* in *Vidau / 1940 / Fecit*. Ne v Gornji Košani ne na Opčinah ne vedo nič o njem.

V kotih med slavoločno steno in stenama ladje stojita stranska oltarja stebrnega tipa, ki sta sočasna z glavnim oltarjem. Severni oltar *Žalostne Matere božje* ima v osrednji niši kip *Pietà* z orodji Kristusovega trpljenja, ob straneh pa kipa sv. Lucije in sv. Roka. V atiki je oljnata slika na platnu *Sv. Ana uči Marijo brati*. Na severni steni ladje visi oljnata slika *Oznanjenje* v baročni tradiciji, ki je bila naslikana v prvi polovici 19. stoletja za veliki oltar. Vstavljali so jo v glavno nišo oltarja od adventa do velike noči. Na južnem stranskem oltarju je v tronu novejši kip sv. Jožefa, spremljata pa ga kipa sv. Boštjana in sv. Janeza Evangelista. V atiki je oljnata slika na platnu z upodobitvijo sv. Valentina.

Kipi na stranskih oltarjih so zdaj nekoliko prestavljeni glede na njihovo prvotno razmestitev. V košanski župijski kroniki namreč piše, da sta bila na severnem oltarju stranska kipa sv. Boštjana in sv. Roka, ki sta tradicionalen par zavetnikov pred kužnimi boleznimi, na južnem pa stranska kipa sv. Lucije in sv. Frančiška Ksaverija (najbrž bo pravilno sv. Janeza Evangelista). Oltar sv. Boštjana in sv. Roka omenjata – poleg glavnega oltarja – že Francolov *Opis tržaške dieceze* leta 1689 in vizitacijski popis tržaškega škofa Janeza Frančiška Millerja leta 1693.

Če drži, da je bil zrcalni obok v ladji s podpornimi pilastri in ogredjem narejen leta 1806, sta stranska oltarja kasnejšega datuma. To sklepamo po tem, ker so morali zaradi njunih visokih nastavkov odbiti del ogredja na obeh straneh ladje, da so ju lahko postavili na mesto.

Zvonovi

Nazadnje še nekaj besed o zvonovih. Zvon iz leta 1487, ki nosi najstarejšo letnico od vseh cerkva košanske župnije, je drugi najstarejši še ohranjeni zvon v tej župniji. Pred njim je bil ulit samo nedatirani zvon cerkve sv. Jerneja na Kalu s podpisom zvonarja Varina, o katerem je znano, da je deloval v prvi četrtini 15. stoletja. Košanski zvon pa, žal, nima mojstrskega podpisa. Za tisti čas imamo nasploh na voljo prav malo podatkov o livarjih zvonov za cerkve na Slovenskem. Edino znano ime, v katerem bi morda lahko videli potencialnega mojstra

košanskega zvona, je Frančišek iz Benetk (*Franciscus de Veneciis*), ki se omenja v neki listini iz leta 1473.¹⁴

Po podatkih Mantuanijevega¹⁵ popisa iz leta 1915, opravljenega zaradi odvzema zvonov med prvo svetovno vojno, ima košanski zvon šest korenin in meri v višino 65 cm, v premeru pa 50 cm. Njegova teža ni navedena. Na napisnem pasu okrog vratu zvona teče nepopoln latinski napis v gotških malih črkah ali minuskuli, pisavi, ki je povzročala težave popisovalcu. V zvestem latiničnem prepisu se glasi:

ave maria gracia plena dominus, ali po slovensko: *Zdrava Marija, milosti polna, Gospod ...* Manjka konec stavka, ki bi se moral glasiti: *... je s teboj*. Med besedami napisa nastopa kot nekakšno ločilo ponavljajoča se podoba živali, ki spominja na samoroga, simbol čistosti, devišstva in še posebej blažene Device Marije. Na pobočju zvona je pod napisom letnica 1487 z lepimi velikimi števčkami gotških oblik, krasijo pa ga še reliefne podobe *Poklona* in *Pohoda sv. Treh kraljev*, *Marije z detetom* in na vsaki strani po trikrat ponovljena podoba sv. Andreja z njegovim značilnim križem.

Čudno in nerazumljivo je, da je pisec košanske župnijske kronike še ob koncu dvajsetih let 20. stoletja navajal, da je na tej cerkvi samo 140-kilogramski zvon, ulit leta 1681, kajti v Mantuanijevem medvojnem popisu sta poleg opisanega starega zvona navedena še dva, a noben od njiju ne ustreza temu. Starejši, ki je tehtal 47 kilogramov, je imel na napisnem pasu mojstrski napis z ležečimi črkami: *OPUS IOANNIS JACOBI SAMASSA LABACI 1800*, v prevodu: *Delo Janeza Jakoba Samasse v Ljubljani (leta) 1800*,¹⁶ na mlajšem, težkem 97 kilogramov, pa je pisalo: *N° 1147 OPUS ANTONII SAMASSA LABACI. 1856*, v prevodu: *Št. 1147. Delo Antona Samasse v Ljubljani (leta) 1856*.¹⁷ Oba so na veliko žalost ljudi sneli in vzeli za vojne potrebe konec septembra 1916. leta. Takrat so, kot beremo v kroniki, vzeli v košanski župniji 24 zvonov s skupno težo 7.271 kilogramov.¹⁸ Vsi zvonovi so ostali samo na podružnični cerkvi v Narinu.

Nekoliko dopolnjena verzija dne 27. avgusta 2012
Besedilo in fotografije Božidar Premrl, Ljubljana
 E-mail: bozidar.premrl@siol.net, GSM 031 220 481

¹⁴ Ta mojster je, med drugim, ulil zvon za cerkev v vasi Gornje Jezero pri Starem trgu na Notranjskem. Morda bi se dalo reči kaj bolj določnega, če bi košanski zvon primerjali z njim.

¹⁵ Josip Mantuani (Ljubljana, 1860 – 1933), umetnostni in glasbeni zgodovinar, ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani in profesor na ljubljanski univerzi.

¹⁶ Janez Jakob Samassa, ljubljanski zvonar, mehanik in izumitelj, se je rodil leta 1744 v kraju Forni Avoltri v Furlaniji. Leta 1767 je prevzel vodstvo zvonarne pokojnega Baltazarja Tadeja Schneiderja v Ljubljani, naslednje leto pa se je poročil s Schneiderjevo vdovo in si pridobil pravico do zvonarne, ki je potem ostala v posesti družine Samassa do leta 1919. Janez Jakob je umrl leta 1803.

¹⁷ Anton Samassa mlajši se je rodil v Ljubljani leta 1808 in komaj sedemnajstleten prevzel vodstvo zvonarne. Bil je izvedenec v zvonarski stroki, uspešen posloven človek in najvplivnejši Ljubljančan svojega časa. Umrl je leta 1883.

¹⁸ V kroniki še piše, da so plačali po 4 krone za kilogram.

Viri in literatura

Viri

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE, Dolski arhiv, Raigersfeld, IX, Ecclesiastica tergestina et alia, fascikel 181, Janez Krstnik Francol, *Opis tržaške dieceze*, 1689.

NADŠKOFSKI ARHIV LJUBLJANA, KAPITELJSKI ARHIV LJUBLJANA, *Popis premoženja, dohodkov in izdatkov župnij, podružnic in bratovščin goriškega arhidiakonata*, fascikel 106/13.

NADŠKOFSKI ARHIV LJUBLJANA, *Rojstna matična knjiga Cerknica 1729-1762, Mrliška matična knjiga Cerknica 1821-1836; Družinska knjiga Cerknica 1759-1891; Družinska knjiga Cerknica 1790-1884*.

ŠKOFSKI ARHIV KOPER, Albin Kjuder, *Kronika Tomaj 1*, str. 280.

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE – OBMOČNA ENOTA NOVA GORICA, Pisna in fotografska dokumentacija o podružnični cerkvi Marijinega obiskovanja v Gornji Košani.

ŽUPNIJSKI ARHIV KOŠANA, *Liber rationum Filialis Ecclesiae B. Mariae V. in Cossana Ab Anno Domini 1803* (Računska knjiga cerkve Blažene Device Marije v Gornji Košani 1803), račun za leto 1806; *Poročna knjiga Košana 1650-1824; Kronika župnije Košana*.

ŽUPNIJSKI ARHIV TOMAJ, *Urbar cerkve sv. Petra v Tomaju 1640-1737*, list 56v.

Literatura

AMBROŽIČ, Matjaž, *Zvonarstvo na Slovenskem*, Acta ecclesiastica Sloveniae, 15, Ljubljana 1993, str. 57, 103, 104, 107-109.

ANDERLIČ, Jože, ZADNIKAR, Marijan, *Lepote slovenskih cerkva*, Koper 1986, str. 169.

DOLGAN, Marjan, *Dolnja Košana in okolica. Študije, dokumentarna in literarna besedila*, Celje 2006, str. 33, 35, 84.

DURISSINI, Daniela, *Diario di un viaggiatore del 1600 in Istria e Carniola*, Monfalcone 1998, str. 123.

HÖFLER, Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*, Nova Gorica 2001, str. 190.

K(EMPERL), M(etoda), Podružnična cerkev Marijinega obiskovanja v Gornji Košani, *Leksikon cerkva na Slovenskem, Škofija Koper, Dekanija Postojna I*, uredil Luka Vidmar, Celje 2006, str. 22, 69-71.

LAVRIČ, Ana, *Vizitacije ljubljanske škofije 17. stoletja kot vir za umetnostno zgodovino*. Doktorska naloga, Ljubljana 1993, strani 10, 12.

LOZAR ŠTAMCAR, Maja, *Baročne zakristijske omare v Sloveniji*, Ljubljana 2003, str. 33, 108, 113, 142.

Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraji. Postojna 1889, str. 32.

PREMRL, Božidar, Zidarska in kamnoseška mojstra Janez Sever in Matija Bitenc v Dolnji Košani v 17. in 18. stoletju, v zborniku: DOLGAN, Marjan, *Dolnja Košana in okolica. Študije, dokumentarna in literarna besedila*, Celje 2006, str. 181-227; isti, Seznam košanskih župnikov, prav tam, Celje 2006, str. 445-446.

ROSSETTI, Pietro, Presvetli in prečastiti monsignor Janez Frančišek Miller, tržaški škof, v Dolnji Košani leta Gospodovega 1693, kakor je ta obisk popisal njegov tajnik, v zborniku: DOLGAN, Marjan, *Dolnja Košana in okolica. Študije, dokumentarna in literarna besedila*, Celje 2006, str. 388.

STELE FRANCE, geslo Mantuani Josip, *Slovenski biografski leksikon, II*, uredila France Kidrič in Fran Ksav. Lukman, Ljubljana 1933-1952, str. 43-45.

ŠUMI, Nace, Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem. Katalog arhitekturnih spomenikov, v: *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2000, str. 78.

ŠUMI, Nace, *Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1969, str. 86.

VRIŠER, Sergej, *Baročno kiparstvo na Primorskem*, str. 141, 148.

VUK, Marko, Arhitektura kraške renesanse: oris problematike, *Goriški letnik*, 6, 1979, str. 307, 308.

ZABUKOVEC, Janez, *Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije*, Ljubljana 1910, str. 148.

